

УДК 631.11

Прокопець Л. В.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Досліджено сутність конкуренції і конкурентоспроможності підприємств та особливості в сільському господарстві. Здійснена класифікація факторів конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. Проаналізовано умови та закономірності формування конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, систематизовано методичні підходи до оцінки її рівня. Обґрунтовано роль інвестиційного розвитку підприємств у забезпеченні конкурентоспроможності і намічено основні напрями вдосконалення інноваційної політики. Обґрунтовано засади застосування сільськогосподарськими підприємствами основних конкурентних стратегій, пов'язаних з їх інноваційно-інвестиційним розвитком. Сформульовано пропозиції щодо забезпечення умов конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність, сільське господарство, сільськогосподарська продукція, конкурентна стратегія, інновації, інвестування.

Постановка проблеми. Конкурентоспроможність завжди була суттєвою умовою успіху підприємств, а в період глобалізації стала визначальним фактором їхнього існування. Будь-яке підприємство незалежно від галузі та виду діяльності прагне досягти певної мети. Головна мета кожного підприємства – ринковий успіх, свідченням чого є отримання ним кращих результатів у цьому секторі.

Трансформація аграрного сектору економіки України за останні роки характеризувалася не тільки суттєвими організаційно-економічними змінами, а й посилила непередбачуваність економічних процесів, їх мінливість, що активізувало зростання конкуренції в сільському господарстві. Для багатьох агропідприємств стало проблематичним існування на ринку, виникли проблеми з акумуляцією ресурсів, збутом продукції, що в результаті обмежило можливість їхнього розвитку. Така ситуація змушує підприємства галузі до пошуку новаторських рішень, більшої орієнтації на потреби ринку, застосування новітніх методів управління з метою підвищення конкурентоспроможності, що дає змогу визнавати її ключовим фактором для кожного суб'єкта господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблеми конкурентоспроможності мають широкий діапазон – від теоретичних положень до обґрунтування конкретних практичних дій. Доволі ґрунтовно проблемами підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств займалися зарубіжні й вітчизняні вчені, зокрема Г. Азоев [1], Л. Балабанова [2], В. Геєць [3], І. Должанський [4], Т. Дудар [5], С. Дусановський [6], Г. Кулешова [7], Т. Куць [8], В. Липчук [9], Ю. Лопатинський [10], М. Малік [11], В. Месель-Веселяк [12], М. Пархоменко [13], М. Портер [14], Д. Рікардо [15], Дж. Робінсон [16], А. Стрікланд, А. Томпсон [17], Р. Фатхутдінов [18], Е. Чемберлін [19], Г. Черевко [20], О. Шпичак [22], А. Юданова [23], І. Яців [24] та багато інших. Ними розвинуто як окремі теоретичні та методичні положення стосовно формування конкурентоспроможності суб'єктів підприємницької діяльності, так і обґрунтовано практичні дії суб'єктів господарювання щодо її підвищення. Сучасні підходи до дослідження конкурентоспроможності в сільськогосподарських підприємствах потребують урахування зміни масштабів виробництва, оточення, маркетингової та ринкової діяльності, що обумовило актуальність теми дослідження.

Мета дослідження полягає в узагальненні теоретичних засад та прикладних напрямів підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Конкурентоспроможність є поняттям відносним, оскільки вона може бути встановлена лише на основі порівняння характеристик відповідних конкурентів. Конкурентоспроможним підприємство може бути на ринку лише в певному місці та часі, у цьому плані це поняття розглядається як статичне. Водночас вміння здобувати й утримувати конкурентну перевагу є поняттям динамічним. Конкурентоспроможність підприємства, у тому числі сільськогосподарського, нами запропоновано визначати за такими параметрами, як:

- здатність підприємства ефективно функціонувати на внутрішньому та зовнішньому ринках;
- спроможність продукції даного підприємства конкурувати на ринку з аналогічною продукцією інших підприємств;
- отримання підприємством конкурентних переваг щодо інших на основі продукції відповідної якості;
- ефективне використання технологій, ресурсів, методів управління, навичок і знань персоналу, компонентів маркетингової діяльності, які відображаються в якості та конкурентоспроможності продукції;
- можливість підприємства отримувати прибуток в різних часових проміжках.

Особливості конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, пов'язані зі специфікою сільського господарства. Серед них: а) наявність конкуренції за використання земельних ресурсів; б) значна кількість та різноманітність підприємств галузі, економічне змагання між якими набуває ознак монополістичної конкуренції; в) сільськогосподарська продукція може використовуватися як кінцевий продукт споживання та сировина для подальшої переробки.

Дуже велика кількість факторів, які повинні бути прийняті до уваги під час оцінки рівня конкурентоспроможності, великою мірою зумовлені впровадженням поняття конкурентоспроможності з різних економічних теорій, зокрема з теорії економічного зростання, міжнародної торгівлі, в останні роки – із теорії міжнародної міграції факторів виробництва, теорії локалізації і управління. Виходячи із цього, конкурентоспроможність є одним із найбільш неоднозначних економічних понять. Така неоднозначність посилюється у зв'язку з сучасними процесами глобалізації світової економіки і концепцією зрівноваженого розвитку сільського господарства.

Незважаючи на значну кількість підходів до класифікації факторів конкурентоспроможності підприємства, вважаємо, що всі фактори доцільно

поділити на внутрішні та зовнішні. Треба зазначити, що група внутрішніх чинників ототожнюється з наявними на підприємстві стратегічними ресурсами, а також вмінням їх використання з метою виконання ефективних дій, що є відповіддю і реакцією на зміни і перетворення, що відбуваються в зовнішньому оточенні. Конкурентоспроможність підприємства є похідною здібності використання наявних ресурсів у процесах здобування капіталу клієнтів і створення інтелектуального капіталу. Це результат багатоаспектних передумов, залежностей і дій, здійснюваних підприємством. У сукупності зовнішніх факторів формування конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, з огляду на його особливості діяльності, належить природному фактору, значення якого проявляється не тільки з погляду впливу на виробничий процес у сільському господарстві та його результати, але й з погляду його обмеженості та особливої умови раціонального використання.

У сучасній економічній науці для оцінки конкурентоспроможності підприємства та його продукції використовують різні методи. Однак аналіз часткових результатів діяльності сільськогосподарських підприємств не дає змоги оцінити загальний стан їхньої конкурентоспроможності. Для такої оцінки ми запропонуємо розраховувати інтегральний показник. Його визначення передбачає застосування багатовимірної комплексної оцінки, яка дасть змогу встановити місце підприємства серед інших суб'єктів галузі за сукупністю показників. Ураховуючи, що визначення конкурентоспроможності підприємства полягає не тільки в констатації їх стану, а й передбачає можливість прийняття рішень на перспективу, то розрахунок інтегрального показника повинен здійснюватись на основі комбінації статичного і динамічного рівнів конкурентоспроможності.

Протягом останніх років спостерігається поступове зменшення кількості сільськогосподарських підприємств, що спричинено ліквідацією окремих із них. З одного боку, це є свідченням формування високотоварних підприємств з потужнішим ресурсним потенціалом, а з іншого – вказує на низьку конкурентоспроможність багатьох сільськогосподарських товаровиробників. Остання є загрозливою з погляду формування конкурентного середовища, яке враховувало б інтереси суспільства. Особливо небезпечною визначено тенденцію з ліквідації сільськогосподарських кооперативів, оскільки аграрна кооперація є вдалим способом вирішення проблем дрібних агровиробників.

У сучасних умовах конкуренції між виробниками сільськогосподарської продукції здійснюється за ринки збуту та виробничі ресурси. Якщо перший вид конкуренції через постійний попит на продукти харчування є менш відчутним для сільськогосподарських підприємств, то другий останнім часом набуває особливої гостроти.

Досягати підвищення ефективності сільськогосподарських підприємств можна завдяки створенню оптимальних за розмірами виробництв, які б забезпечували вищий рівень продуктивності праці та нижчу собівартість продукції порівняно з невеликим рівнем виробництва. Площа землекористування є одним із ключових показників розмірів таких підприємств. Вона помітно впливає на рівень їх конкурентоспроможності.

Загалом, спеціалізація має доволі значний вплив на формування рівня конкурентоспроможності підприємств галузі. З її поглибленням

суб'єкти господарювання мають кращі умови для досягнення успіху в конкуренції. Водночас доволі конкурентними можуть бути й окремі багатогалузеві господарства, які працюють на засадах диверсифікації, що дає змогу їм уникати значних ризиків.

На основі здійснюваного дослідження нами доведено, що оптимальним варіантом для сільськогосподарських підприємств є застосування ними функціональних стратегій, серед яких – виробнича, маркетингова, фінансова, кадрова.

Встановлено, що в умовах, коли конкурентні переваги українських виробників сільськогосподарської продукції, пов'язані з їх собівартістю та ціною, поступово зменшуються (у перспективі ця тенденція посилюватиметься), необхідним стає використання більшою мірою нецінових інструментів конкуренції. Серед них особливу роль відіграють інновації. Їх послідовна генерація разом з умінням адаптуватися до ринкового оточення, що змінюється, створює підприємствам більші можливості для утримання на конкурентному ринку. Це сприяє як розвитку самих підприємств, так і соціально-економічному розвитку країни.

Незалежно від розміру сільськогосподарських підприємств можуть застосовувати практично всі типи інтраверсійних інноваційних стратегій, зокрема: стратегії збільшення частки на ринку, стратегії продукту з позицій підвищення його корисності та збільшення доданої вартості, стратегії підвищення продуктивності людського і ресурсного капіталу. Для середніх та великих підприємств більшою мірою рекомендовано використовувати екстраверсійні інноваційні стратегії:

- атакуючі, для підприємств із лідируючими позиціями на ринку (агрохолдингів та інших великих підприємств), які завдяки доступу до інвестицій мають кращі можливості бути початківцями в інноваціях;

- оборонні, які передбачають утримання переваги на ринку завдяки інноваційним рішенням в умовах обмеженості ресурсів;

- контратакуючі, які передбачають перехід на вищі рівні продажу завдяки модифікації та розвитку продуктів, що недоступно основним конкурентам через обмеженість їх фінансових можливостей.

Формою організації соціально-економічної діяльності підприємств, яка в останні роки застосовується у практиці управління та спрямована на формування їх конкурентних переваг, є кластери. З метою з'ясування перспектив створення кластера в сільському господарстві та очікуваних від його діяльності ефектів виокремлено дві групи передумов його функціонування:

- 1) Внутрішні передумови, що характеризують кластер і етапи його розвитку:

- особливість кластера – описує необхідність функціонування кластера, потенціал кластера, його спеціалізацію, кількість і характеристики суб'єктів, потенціал пропозиції продукції кластера порівняно з попитом на неї;

- динаміка розвитку – етап циклу життя, активність кластера, шанси і загрози, сильні та слабкі сторони, ефекти діяльності;

- відносини в кластері – тип кластера, модель управління ним, комунікації, рівень довіри між учасниками тощо.

- 2) Зовнішні передумови описують:

- роль кластера для регіону й учасників: місце в політиці розвитку регіону, очікування від діяльності кластера для регіону й учасників;

– ключові орієнтири у формуванні державної політики стовно забезпечення конкурентоспроможності учасників кластера, інноваційності його розвитку, вияву ефектів його діяльності в різних сферах;

– підтримку кластера: джерела підтримки, сферу підтримки, можливості ефективного використання підтримки.

Для сільськогосподарського кластера, як і для інших господарських утворень характерний певний цикл життя, який складається з окремих фаз: вихідного стану, кластерної ініціативи, кластеру, кластерної організації. Характеристика фаз розвитку кластера вказує на необхідні дії щодо можливості їх створення в сільському господарстві. Спеціалізація та оцінка умов діяльності сільськогосподарських підприємств та інших суб'єктів господарювання вказують, що найбільш перспективним є створення трьох кластерів, пов'язаних з аграрним сектором: плодово-овочового, м'ясного та агротуристичного.

Необхідно опрацювати програмну концепцію системної підтримки підприємництва на сільських територіях як передумови забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. Дана концепція повинна охоплювати чотири стратегічні цілі:

1. Різноманітність і використання місцевих переваг – передбачає, що в розвитку села потрібно більше враховувати переваги місцевої природної і соціально-економічної специфіки, що сприяє формуванню унікальної пропозиції.

2. Побудова системи установ і організацій, що підтримують бізнес – визначає, що ефективно використання системи установ і організацій підтримки бізнесу створює передумови до розвитку сільського підприємництва, оптимального використання фінансової допомоги, а отже, як наслідок, підвищення конкурентоспроможності підприємств у сільських місцевостях, зокрема аграрних.

3. Стабільність і прозорість правового середовища – передбачає, що стабільні, безпечні й однозначно інтерпретовані положення правового середовища є необхідною умовою в розвитку підприємництва на сільських територіях.

4. Співробітництво суб'єктів підприємницької діяльності, громадських організацій та органів влади – передбачає, що шлях до модернізації та розвитку господарської діяльності на сільських територіях веде до необхідності налагодження комунікацій між зацікавленими сторонами, застосування в їх співпраці інформаційних технологій. Вищою формою такого співробітництва є формування кластера.

Висновки. Багатьом сільськогосподарським підприємствам притаманне вигідне географічне положення з привабливим природним середовищем, відносно дешевою робочою силою. Однак підприємства не повною мірою користуються цими перевагами. Причинами невикористання наявних резервів сільськогосподарськими підприємствами є: недостатня кількість та якість персоналу, нерациональне використання сільськогосподарських угідь, зменшення поголів'я худоби, недостатнє внесення органічних та мінеральних добрив. Невикористання резервів указує на відсутність системних заходів із формування конкурентних переваг підприємств галузі.

Умовою підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств є застосування конкурентних стратегій. Упровадження дієвого механізму формування та вибору підприємством певної стратегії з урахуванням наявного ресурсного потенціалу, зовнішнього оточення суб'єкта господарювання дасть змогу забезпечити високу економічну ефективність його діяльності та зайняти відповідні стійкі конкурентні позиції на внутрішніх і зовнішніх ринках у довгостроковій перспективі.

Важливим чинником підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств є інвестиційно-інноваційне забезпечення їх розвитку. Серед пріоритетних заходів із державної підтримки сільськогосподарських підприємств, спрямованих на підвищення їх конкурентоспроможності, вважаємо стимулювання розвитку аграрних кластерів, що в майбутньому становитиме завдання подальших наукових досліджень.

Список літератури:

1. Азоев Г.Л. Конкурентные стратегии / Г.Л. Азоев // Конкуренция: анализ, стратегия и практика. – М. : Центр экономики и маркетинга, 2010. – 256 с.
2. Балабанова Л.В. Управління конкурентоспроможністю підприємств / Л.В. Балабанова, Г.В. Кривенко, І.В. Балабанова. – К. : Професіонал, 2009. – 256 с.
3. Геєць В.М. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів : [монографія] : у 2-х ч. / За ред. В.М. Геєця, А.А. Мазаракі. – К. : КНТЕУ, 2008. – Ч. 2. – 273 с.
4. Должанський І.З. Конкурентоспроможність підприємства / І.З. Должанський, Т.О. Загорна. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 384 с.
5. Дудар Т.Г. Формування ринку конкурентоспроможної агропродовольчої продукції: теорія, методика, перспективи : [монографія] / Т.Г. Дудар, В.Т. Дудар – Тернопіль : Економічна думка, 2009. – 246 с.
6. Дусановський С.Л. Економічні аспекти формування крупнотоварного виробництва / С.Л. Дусановський // Збірник наукових праць Львівського національного аграрного університету. – 2010. – № 4. – С. 47–52.
7. Кулешова Г.М. Конкуренція і конкурентоспроможність в агропромисловому виробництві / Г.М. Кулешова // Економіка АПК. – 2008. – № 3. – С. 126–132.
8. Куць Т.В. Конкурентоспроможність виробництва насіння ріпаку та продуктів його переробки в Україні / Т.В. Куць // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2011. – Вип. 163. – Ч. 2. – С. 112–119.
9. Липчук В.В. Форми господарювання в сільському господарстві Карпат : [монографія] / В.В. Липчук, Н. Штогринець. – Чернівці : Місто, 2015. – 207 с.
10. Лопатинський Ю.М. Детермінанти конкурентоспроможності сільськогосподарських товаровиробників / Ю.М. Лопатинський // Наукові праці Національного університету харчових технологій. – 2008. – № 26. – С. 73–76.
11. Малік М.І. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми / М.І. Малік, О.А. Нужна. – К. : ННЦ ІАС, 2007. – 270 с.
12. Месель-Веселяк В.Я. Підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки України / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК – 2007. – № 12. – С. 8–14.
13. Пархомець М.К. Організаційно-економічний механізм забезпечення дохідності сільськогосподарських підприємств: теорія, методика, практика : [монографія]. / М.К. Пархомець, В.В. Гудак. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – 256 с.

14. Портер М. Конкуренция / М. Портер. – М. : Вильямс. – 2000. – 495 с.
15. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения. Избранное / Д. Рикардо. – М. : Эксмо, 2009. – 960 с.
16. Робинсон Дж. Экономическая теория несовершенной конкуренции / Дж. Робинсон. – М. : Прогресс, 1986. – 472 с.
17. Томпсон А.А. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии / А.А. Томпсон, А.Дж. Стрикленд ; пер. с англ. под ред. Л.Г. Зайцева, М.И. Соколовой. – М. : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. – 576 с.
18. Фатхутдинов Р.А. Управление конкурентоспособностью организации / Р.А. Фатхутдинов. – М. : Маркет ДС, 2008. – 432 с.
19. Чемберлин Э. Теория монополистической конкуренции (Реориентация теории стоимости) / Э. Чемберлин ; пер. с англ. Э.Г. Лейкина и Л.Я. Розовского ; под ред. Ю. Ольевича. – М. : Экономика, 1996. – 351 с.
20. Черевко Д.Г. Конкурентоспроможність підприємства як характеристика його економічного стану / Д.Г. Черевко // Економіка АПК. – 2009. – № 6. – С. 114–121.
21. Шпичак О.М. Економіко-організаційні проблеми якості сільськогосподарської продукції та продовольства / О.М. Шпичак // Економіка АПК. – 2010. – № 11. – С. 51–59.
22. Юданов А.Ю. Конкуренция: теория и практика : [учебно-практическое пособие] / А.Ю. Юданов. – М. : ГНОМ-ПРЕСС, 1998. – 384 с.
23. Яців І.Б. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств : [монографія] / І.Б. Яців. – Львів : Український бестселер, 2013. – 427 с.

Прокопец Л. В.

Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича

ПОВЫШЕНИЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Резюме

Исследована сущность конкуренции и конкурентоспособности предприятий и особенности в сельском хозяйстве. Осуществлена классификация факторов конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий. Проанализированы условия и закономерности формирования конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий, систематизированы методические подходы к оценке ее уровня. Обоснована роль инвестиционного развития предприятий в обеспечении конкурентоспособности и намечены основные направления совершенствования инновационной политики. Обоснованы принципы применения сельскохозяйственными предприятиями основных конкурентных стратегий, связанных с их инновационно-инвестиционным развитием. Сформулированы предложения по обеспечению условий конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентоспособность, сельское хозяйство, сельскохозяйственная продукция, конкурентная стратегия, инновации, инвестиции.

Prokopets L. V.

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

IMPROVING THE COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Summary

In the article the essence of competition, enterprises competitiveness and peculiarities of agriculture were explored. Implemented the classification of factors of the agricultural enterprises' competitiveness. Analyzed the conditions and the regularities of the formation of the agricultural enterprises' competitiveness. Substantiated the role of investment development of the enterprises to ensure competitiveness and outlined the main directions of innovation policy improvement. Grounded the principles of the applying the main competitive strategies by agricultural enterprises related to their innovation and investment development. Formulated the offers to ensure conditions of improving the agricultural enterprises competitiveness.

Key words: competition, competitiveness, agriculture, agricultural products, competitive strategy, innovation and investment.